

Jaroslav Hašek (1883 – 1923): Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války (1921 – 1923)

I. Beletristický text:

A. Literární druh a žánr, literárněhistorický kontext, umělecký směr / tvůrčí skupina, údaje o autorovi ve vztahu k dílu;

B. 1. Doba a místo (děje);

2. Kompozice;

3. Hlavní postavy a jejich charakteristika;

4. Námět, témata, hlavní motivy;

C. Jazykové zvláštnosti a kulturní souvislosti;

„Tak nám zabili Ferdinanda,“ řekla posluhovačka panu Švejkovi...

„Kerýho Ferdinanda, paní Müllerová?“ otázal se Švejk, nepřestávaje si masírovat kolena, „já znám dva Ferdinandy...“

„Ale, milostpane, pana arcivévodu Ferdinanda, toho z Konopiště, toho tlustýho, nábožnýho.“

„Ježíšmarjá,“ vykřikl Švejk, „to je dobrý. A kde se mu to, panu arcivévodovi, stalo?“

„Práskli ho v Sarajevu, milostpane, z revolveru, vědí. Jel tam s tou svou arcikněžnou v automobilu.“

„Tak se podívejme, paní Müllerová, v automobilu. Jó, takovej pán si to může dovolit, a ani si nepomyslí, jak taková jízda automobilem může nešťastně skončit. (...)

„Pan arcivévoda byl hned hotovej, milostpane. To vědí, že s revolverem nejsou žádný hračky. Nedávno taky si hrál jeden u nás v Nuslích s revolverem a postřílel celou rodinu i domovníka, kterej se šel podívat, kdo to tam střílí ve třetím poschodí.“ (...)

V Budapešti

(...) Na své obchůzce viděl vzadu, za nádražní budovou stát u lucerny Švejka, který se zájmem si prohlížel plakát nějaké dobročinné vojenské loterie. Ten plakát znázorňoval, jak rakouský voják připichuje vyjeveného vousatého kozáka ke zdi.

Poručík Dub poklepal Švejkovi na rameno a otázal se, jak se mu to líbí.

„Poslušně hlásím, pane lajtnant,“ odpověděl Švejk, „že je to blbost. Už jsem viděl hodně pitomejch plakátů, ale takovou hovadinu sem ještě neviděl.“

„Copak se vám na tom nelíbí?“ optal se poručík Dub.

„Mně se, pane lajtnant, na tom plakátu nelíbí to, jak ten voják zachází se svěřenejma zbraněma, dyť von může ten bajonet zlomit vo zeď, a potom je to vůbec zbytečný, byl by za to trestanej, poněvadž ten Rus má ruce nahoře a vzdává se. On je zajatej, a se zajatci se musí slušně zacházet, poněvadž je to marný, ale jsou to taky lidi.“

Poručík Dub pátral tedy dále po Švejkově smýšlení a optal se ho: „Vám je tedy toho Rusa líto, že ano?“

„Mně je líto, pane lajtnant, vobou, i toho Rusa, protože je propíchnutej, i toho vojáka, protože by byl za to zavřenej. Dyť von, pane lajtnant, musel ten bajonet přitom zlomit, to je marný, dyť to vypadá jako kamenná zeď, kam to vráží, a vocel je křehká. To jsme vám jednou, pane lajtnant, ještě do vojny, v aktivní službě, měli jednoho pana lajtnanta u kumpanie. Ani starej zupák nedoved se tak vyjadřovat jako ten pan lajtnant. Na cvičišti nám říkal: ‚Když je habacht, tak musíš vyvalovat voči, jako když kocour sere do řezanky.‘ Ale jinak byl moc hodnej člověk. Jednou na Ježíška se zbláznil, koupil pro kumpanii celej vůz kokosovejch vořechů a vod tý doby vím, jak sou bajonety křehký. Půl kumpanie zlámalo si vo ty vořechy bajonety a náš obrstlajtnant dal celou kumpanii zavřít, tři měsíce jsme nesměli z kasáren, pan lajtnant měl domácí vězení...“

Poručík Dub podíval se rozzlobeně do bezstarostného obličej dobrého vojáka Švejka a otázal se ho zlostně: „Znáte mne?“

„Znám vás, pane lajtnant.“

Poručík Dub zakoulel očima a zadupal: „Já vám povídám, že mě ještě neznáte.“

Švejk odpověděl opět s tím bezstarostným klidem, jako když hlásí raport: „Znám vás, pane lajtnant, jste, poslušně hlásím, od našeho maršbataliónu.“

„Vy mě ještě neznáte,“ křičel poznovu poručík Dub, „vy mne znáte možná z té dobré stránky, ale až mne poznáte z té špatné stránky! Já jsem zlý, nemyslete si, já každého přinutím až k pláči. Tak znáte mne, nebo mne neznáte?“

„Znám, pane lajtnant.“

„Já vám naposledy říkám, že mne neznáte, vy osle. Máte nějaké bratry?“

„Poslušně hlásím, pane lajtnant, že mám jednoho.“

Poručík Dub rozvzteklil se při pohledu na Švejkův klidný, bezstarostný obličej, a neovládaje se víc, zvolal: „To také bude ten váš bratr takové hovado, jako jste vy. Čímpak byl?“

„Profesorem, pane lajtnant. Taký byl na vojně a složil oficírskou zkoušku.“

Poručík Dub podíval se na Švejka, jako by ho chtěl probodnout. Švejk snesl s důstojnou rozvahou zlý pohled poručíka Duba, takže prozatím celá rozmluva mezi ním a poručíkem skončila slovem: „Abtreten!“

Každý šel tedy svou cestou a každý si myslel svoje.

Poručík Dub si myslel o Švejkovi, že řekne panu hejtmanovi, aby ho dal zavřít, a Švejk si opět myslel, že viděl již mnoho pitomých důstojníků, ale takový, jako je poručík Dub, je přece u regimentu vzácností. (...)

II. Nebeletristický text:

A. Funkční styl, obsah, účel, vztah k prvnímu textu;

B. Jazykové apod. zvláštnosti.

Postráneckého muzikálový Švejk se vymyká klasice

6. listopadu 2008 3:48

Mladého, neotylého a stále dobře naloženého třicátníka. Takového Švejka ve stejnojmenné veselohře se zpěvy představí dnes v pražském muzikálovém divadle Hybernia režisér a autor adaptace Václav Postránecký.

V titulní roli vystoupí ve čtvrtek večer Martin Sobotka, s nímž úlohu alternuje Dalibor Gondík. Jako feldkurát Katz se v premiérovém obsazení objeví Ladislav Frej, nadporučíka Lukáše si zahraje Lukáš Vaculík a poručíka Duba Vilém Čok. Většinu ženských figur zastane Hana Křížková.

Oba představitelé hlavního hrdiny vyhovují představě Postráneckého, který chce Švejka představit v odlišném světle, vzdáleném ladovským obrázkům či filmové interpretaci Rudolfa Hrušínského.

Ve své adaptaci rozsáhlého románu se Postránecký snažil dramatický oblouk sklenout nejen z notoricky známých příhod. "Pokoušel jsem se postupovat mazaně a volit epizody, které splňují více účinků než jeden," vysvětluje Postránecký.

Věřící také, že u spousty pasáží muzikálu bude divák překvapený, že ve Švejkovi vůbec jsou. "Protože Švejk přece všeobecně znamená legraci, a tak v něm ty tragické momenty často projdou bez povšimnutí," dodává Postránecký.

Druhý text je recenze. Je spíš příznivá, nebo negativní – nebo jak je to namícháno? Kdyby vy jste měli dramatizovat něco ze Švejka, co byste chtěli o té knize či postavě sdělit především? A existuje v románovém textu něco, co dost dobře nelze převést do divadelní hry?

Pozor: ke zdařilé intepretaci Švejka je třeba znát ještě aspoň toto:

Po válce se Hašek vrátil do mezitím (1918) vzniklého Československa, usadil se v Lipnici nad Sázavou a začal psát své životní dílo, obsáhlý **humoristický válečný román *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války***. Kniha a její titulní postava se staly světově proslulým podobenstvím o sebezáchovných možnostech obyčejného, vlastně nehrdinského člověka tváří v tvář tvrdé

autoritativní moci. Švejk úspěšně vzdoruje státní i armádní mašinérii tím, že s klidnou tváří, z níž nemizí úsměv hospodského štamgasta, se drží reálného světa a vládnoucí elitu destruuje tím, že její manipulativní a výhružné mentální mapy prostě odmítá přijmout do svého vědomí. Sám Švejk jako charakter se pohybuje na hranici mezi zemitou skutečností a nadreálnou symboličností; proto věčná otázka – v románu kladená i Švejkovými protihráči –, zda je Švejk opravdu tak blbý, anebo ze sebe blbce jenom dělá, musí zůstat bez konečné odpovědi. Román nemá klasickou románovou kompozici, jde vlastně o volný sled povídkových sekvencí a Hašek předčasně zemřel, takže kniha zůstala nedokončená, ale přesto se zařadila do rámce světové kultury.

Jaroslav Hašek (30. 4. 1883 Praha – 3. 1. 1923 Lipnice nad Sázavou)

Český spisovatel a novinář; především povídkář, humorista-satirik. Jedna z vůdčích osobností české bohémy jako součásti české kultury v období fin de siècle.

Jaroslav Hašek pocházel z rodiny středoškolského učitele a pozdějšího bankovního úředníka, ale otec mu brzy zemřel (r. 1897). Hašek vyrůstal ve velmi skrovných poměrech – neúplná rodina se z existenčních důvodů mnohokrát po Praze stěhovala –, takže poznal v plné šíři život české (pražské) zchudlé střední třídy. Jeho pozitivní zážitky z dětství se soustřeďovaly kolem nesoustavných kontaktů s příbuzenstvem z otcovy i matčiny strany: oba rody pocházely z jižních Čech (Mydlovary, Krč u Protivína; děd František Hašek byl účastníkem revoluce 1848, a dokonce poslancem revolučního celorakouského parlamentu 1848 – 1849: vedle Františka Palackého, Josefa Kajetána Tyla, Karla Havlíčka Borovského aj.). Negativní zkušenosti však v Jaroslavově tehdejší životě převládaly a k bídným hmotným poměrům se přidružily i výchovné problémy. Jaroslav začal studovat na českém gymnasiu v Žitné ulici (mezi jeho učiteli byl i spisovatel Alois Jirásek), ale v kvartě studium pro neprospěch ukončil. Učil se prodávčem v drogerii a středoškolská studia završil r. 1902 maturitou na obchodní akademii v Resslově ulici.

Jaroslav Hašek se stal lehkomyšlným a nedbalým mladíkem, avšak velmi citlivým, s proměnlivými náladami a s pevnou vůlí po sebevzdělávání (vybudoval si nemalé znalosti o kultuře a dějinách i vzdálených, exotických národů), se smyslem pro spontánní projevy protispolečenské vzpoury a pro únikové aktivity – od života v pivních stolních společnostech až po cestování i do odlehlých končin Rakousko-Uherska. Vícekrát byl pro výtržnost (často v nestřízlivém stavu) krátkodobě zatčen policií. Hospodská životospráva mu přidala kilogramy navíc, ale měl hezký, stále trochu chlapecký obličej a vynikal vtípem a osobní vstřícností.

Své literární aktivity Hašek zahájil (1904) jako redaktor v různých časopisech, od anarchistických až po populárně-naučný *Svět zvířat*. Postupně se vypracoval na literárně velmi plodného povídkáře. Psal humoristické a satirické povídky, v nichž si utahoval z maloměšťácké mentality středních vrstev nebo z rakousko-uherské byrokracie, líčil – patřičně přibarvené – zážitky z pražské bohémy (vytvořil tu řadu čtivých literárních portrétů mnoha spisovatelských osobností, od Jakuba Arbesa přes Josefa Svatopluka Machara až po Františka Langera). Hašek byl především autorem Prahy, kterou velice dobře znal, ale jeho povídky se odehrávají i jinde v Čechách (včetně jihočeské oblasti, odkud pocházeli jeho rodiče a kterou on sám s matkou navštívil) apod.

Hašek opakoval ve svých povídkách stále stejnou formu vycházející z tehdy čerstvé české povídkářské tradice (Jan Neruda, Ignát Herrmann, ale i Antonín Sova aj.), obohatil však tuto linii o zřetelné satirické ostří, o bizarní, až tragikomické náměty a velmi výrazné pointy. Ač jeho povídky se navzájem kompozičně i formálně podobaly, Hašek dokázal obměňovat vypravěčskou polohu: byl stylově jiný v humoreskách z manželského života, jiný v povídkách o konfliktech mezi rodiči a dětmi, zase jiný v politických satirách a opět jiný v příbězích o pražské bohémě. Řada

Haškových povídek má povahu vcelku seriózních cestopisných črt vycházejících z autorových toulek po Rakousko-Uhersku a přilehlých oblastech Balkánského poloostrova.

Od r. 1906 Hašek chodil se svou životní láskou, Jarmilou Mayerovou (1887 – 1931), dcerou živnostníka-štukatéra, a přes počáteční odpor Jarmiliných rodičů se oba vzali r. 1910. Narodil se jim syn Richard (1912 – 1980) (Jarmilíným nejoblíbenějším historickým hrdinou byl anglický král Richard I. Lví srdce).

Od r. 1909 se **Jaroslav Hašek přátelil s malířem a ilustrátorem Josefem Ladou** (1887 – 1957). Lada byl synem ševce z Hrusic jihovýchodně od Prahy; v útlém dětství po úraze v otcově dílně oslepl na jedno oko, což ho zbavilo schopnosti prostorového vidění a přivedlo ho k polonaivnímu, naprosto svébytnému výtvarnému stylu, blízkému tvorbě lidových výtvarníků. Lada se tak stal významným představitelem typicky české výtvarné tvorby a – jako málokterý umělec – ovlivnil (a dodnes ovlivňuje) výtvarný vkus českého národa. Názorově patřil (stejně jako Hašek) k představitelům demokratické (nekomunistické) levice, stal se ilustrátorem mnoha Haškových povídek a – po letech – proslulým, kongeniálním ilustrátorem Haškova jediného, nedokončeného, ale světoznámého románu *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*.

Hašek napsal **více než 1 000 povídek**; málokterý český spisovatel se s ním může měřit v **množství nápadů a originálních zápletek** i v **lehkosti psaní** (některé povídky Hašek napsal přímo v hospodě a hned je poslal do redakce, odkud vzápětí dostal honorář, jímž zaplatil útratu).

Součástí Haškovy tvorby i veřejné činnosti byla **mystifikace** (záměrně klamně jednání jako součást tvůrčího záměru; viz RKZ aj.). Největší své mystifikace se Hašek dopustil, když se skupinou bohémských přátel založil (1911) a vedl politickou **Stranu mírného pokroku v mezích zákona**: strana naoko fungovala jako běžná politická strana (zúčastnila se i voleb), ovšem náplň její činnosti byla výstižnou parodií na tehdejší český politický život.

Haškova bohémská a tulácká povaha postupně vedla k **manželské krizi**: Jarmila se synem Richardem se vrátila k rodičům.

V r. 1915 Hašek narukoval do rakousko-uherské armády: sloužil u českobudějovického 91. pluku, táhl s ním **na ruskou frontu** do zakarpatského kraje **Halič** a tam se s jinými vojáky nechal zajmout ruskými jednotkami. Jako **zajatec** vstoupil do **Československých legií**: jednotek složených z některých Čechů a Slováků a zakládáných Tomášem Garriguem Masarykem a Milanem Rastislavem Štefánikem v různých zemích, ale především v Rusku, aby se podílely na boji za porážku Německa a Rakousko-Uherska a za vznik samostatného Československa. Jako legionář se Hašek účastnil i nejproslulejšího vojenského nasazení legionářů: vítězné **bitvy u Zborova** (červenec 1917).

Na podzim 1917 došlo v Rusku ke komunistickému převratu a nová ruská vláda z války vystoupila. Českoslovenští legionáři se pak probíjeli přes Sibiř do Vladivostoku, aby plavbou kolem světa mohli ještě zasáhnout do válečných bojů v západní Evropě. Hašek s touto akcí nesouhlasil,

legie opustil a vstoupil do řad **komunistické (bolševické) Rudé armády**. Jako jeden z jejích nižších velitelů se podílel na stabilizaci komunistické moci na pomezí evropské a asijské části Ruska: projevil politické vlohy a dosáhl tam zřetelných úspěchů. V r. 1920 se oženil s mladou tiskárenskou dělnicí Alexandrou Lvovovou (řčenou Šura); bigamie (dvojženství) se však tím podle zákona nedopustil, neboť Československo a bolševické Rusko neudržovaly diplomatické styky, a ruský sňatek nebyl v Československu platný. Haškův zájem o komunismus byl silně ovlivněn svobodomyšlným anarchismem a s cílem šířit tyto postoje se Hašek, doprovázen Šurou, vrátil **na konci r. 1920 do Čech**.

Nejprve se pokusil o návrat k předválečnému stylu

života i tvorby, ale již r. 1921 pojal úmysl napsat velký, ovšem širokému publiku určený a světového úspěchu dosahující **humoristický román ze světové války**: hlavní postavou se stal **dobry voják Josef Švejk**, jenž vystupoval jako hlavní postava již v několika Haškových předválečných humoreskách. Haškův román vycházel v sešitech na pokračování a Hašek, aby měl klid na práci, se spolu se Šurou odstěhoval do polovenkovské Lipnice nad Sázavou. Jeho zdravotní stav se však zhoršoval pod vlivem předchozího neurovnaného života a akutní silné nadváhy. Na začátku r. 1923 Hašek v Lipnici zemřel na srdeční selhání. Jeho román *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* zůstal **nedokončen**, ale i tak se stal jedním z nejslavnějších a nejpopulárnějších děl světové beletrie.

Hašek má v České republice i v některých jiných zemích – zejména v Rusku – několik pomníků, zatím poslední z nich byl odhalen v r. 2013: připomíná podobnost dvou literárních vojenských postav: Haškova Švejka a kapitána Yossariana z románu amerického spisovatele Josepha Hellera *Hlava XXII* (1961).

Některá díla:

Satirický román Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války (1921 – 1923; 4 díly: I. V zázemí; II. Na frontě; III. Slavný výprask; IV. Pokračování slavného výprasku): román nemá typickou románovou stavbu, jedná se o desítky volně spojených epizod (a stovky drobných, anekdotických vyprávění) líčících osudy Josefa Švejka, drobného obchodníka se psy, od sarajevského atentátu přes odvedení na vojnu až po vleklou, z autorova rozhodnutí stále prodlužovanou cestu vojenským transportem na ruskou frontu; román nebyl dokončen, ale i tak se stal jedním z nejslavnějších děl světové literatury; dopsal jej sice novinář Karel Vaněk (*Osudy dobrého vojáka Švejka v ruském zajetí*; 1923), ale jeho příspěvek nebývá často vydáván a je hodnocen jako umělecky mnohem méně zdařilý; Haškův román (ilustrovaný Josefem Ladou) se dočkal více filmových zpracování (v různých zemích), v českém prostředí nejprve jako němý film *Dobry voják Švejk* (1926; režie Karel Lamač, v titulní roli Karel Noll), pak jako loutkový film *Dobry voják Švejk* (1954; režisér a výtvarník Jiří Trnka, čte Jan Werich) a konečně jako dvoudílný hraný film *Dobry voják Švejk a Poslušně hlásím* (1956 – 1957; režie Karel Steklý, v titulní roli Rudolf Hrušínský); z divadelních adaptací – často velmi volných – vynikají *Švejk ve Druhé světové válce* (1943; Schweyk im Zweiten Weltkrieg; napsáno ve Spojených státech) od německého dramatika Bertolta Brechta a *Josef Švejk* (1963) od Pavla Kohouta;

Humoristické (často satirické) povídky *Aféra s křečkem*, *Dobrodružství s nahým klukem*, *Dobry voják Švejk učí se zacházet se střelnou bavlnou*, *Hovor s malým Mílou*, *Indián a pražská policie*, *Jak jsem si přišival knoflík ke kalhotám*, *Ministři dr. Žáček a dr. Bráf*, *Nešťastná historie s kocourem*, *O panu Josefu Valentovi*, *O vhodných názvech*, *Okuste branické pivo!*, *Počáteční program strany mírného pokroku v mezích zákona*, *Podezřelý sud dědečka Chovance*, *Proces s Chámem*, *synem Noemovým*, *Pronásledování prvních křesťanů na Vinohradech*, *Stavovské rozdily*, *Šťastný domov*, *Terciánská vzpoura*, *Tři muži se žralokem*, *V Havlíčkových sadech*, *Velitelem města Bugulmy*, *Vyhubení praktikantů speditérské firmy Kobkán*, *Zrádce národa v Chotěboři* (povídka byla napsána v chotěbořské restauraci Panský dům a má tam svou pamětní desku), *Zvony pana Hejhuly*, *Židovská povídka ze Zapustny v Haliči*.

